

ФІНАНСОВИЙ ПАТРІОТИЗМ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Горин Володимир Петрович

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет
v.horyn@wunu.edu.ua

В умовах небезпечних викликів, що постають перед державами внаслідок кризи глобалізації, руйнування післявоєнної архітектури міжнародного права, активізації регіональних конфліктів, економічної нестабільності у суспільстві зростає запит на посилення патріотичного чинника у публічній політиці, активне відстоювання національних інтересів у різних сферах суспільного життя, в тому числі у фінансовій царині. Незважаючи на майже повну нерозробленість цієї тематики у теоретичному плані, загалом під фінансовим патріотизмом розуміють таку модель фінансової поведінки суб'єкта, яка передбачає свідоме врахування національних інтересів при розробці й реалізації щоденних фінансових рішень. «Він виявляється у споживчій поведінці, інвестиційній чи виробничій діяльності суб'єктів економіки, коли національні інтереси враховуються, а в певних умовах навіть превалюють над особистими економічними міркуваннями та бажанням отримати індивідуальну вигоду. Усяке фінансове рішення, яке сприяє зміцненню національної економіки, створює робочі місця, сприяє наповненню бюджетів, допомагає вирішити важливі суспільні проблеми та поліпшує життя громадян є відповідним ідеям фінансового патріотизму, дає можливість зберегти фінансову стійкість держави навіть у найскладніші часи» [3].

Фінансовий патріотизм найперше пов'язують із фінансовою поведінкою бізнес-структур та населення, які з початком повномасштабної війни з росією масово демонструють узгодженість особистих інтересів з інтересами країни у власних фінансових рішеннях. Це виявляється у зростанні інтересу до придбання вітчизняних товарів і послуг, підвищенні рівня добровільності сплати податків, збільшенні масштабів доброчинності, в тому числі донатів на потреби Збройних Сил України. Водночас, актуальним залишається питання, чи можна говорити про фінансовий патріотизм у системі публічного управління, яка репрезентує державу як суспільний інститут? З огляду на такий статус, очевидно, що інтереси органів публічної влади мають співпадати з інтересами держави, адже владні структури покликані реалізовувати на практиці державницькі функції. Однак чи можна такий висновок вважати абсолютно правдивим? Як обґрунтовує у теорії бюрократичної ренти Дж. Б'юкенен, бюрократичний апарат у своїй діяльності нерідко прагне до максимізації особистої вигоди, навіть на шкоду інтересам усього суспільства. «Це отримує вираження у бюрократичній ренті – вигоді, яку отримує чиновницький апарат від використання власного посадового становища у

корисливих цілях» [6, с. 215]. Нерозвиненість політичної культури, слабкість інститутів громадянського суспільства, відсутність політичної відповідальності за хибні управлінські рішення стають причиною того, що заходи в рамках фінансової політики держави нерідко продиктовані не стільки державницькими інтересами, скільки інтересами окремих політичних сил, олігархічного капіталу та інших суб'єктів, які володіють економічною владою і мають неформальний вплив на управлінські структури владної вертикалі. Інтереси суспільства при цьому мають вторинне значення або просто ігноруються.

Фінансовий патріотизм не може залежати тільки від свідомості бізнесу й населення, він потребує відповідальної позиції з боку органів публічної влади. За висновками Я. Фріззеля, «утримання високого рівня фіскального патріотизму суспільства навіть в умовах війни потребує збереження довіри до владних інституцій, цільового та ефективного використання коштів» [1]. Без збереження у суспільстві переконаності в тому, що владні органи діють в його інтересах й докладають зусиль для їх реалізації, навіть найстійкіші патріотичні поривання з часом згасають, що посилює апатію і зневіру людей у власній країні. Тому в умовах безпрецедентних ризиків державності фінансовий патріотизм в системі публічної влади є питанням навіть не національної безпеки, а перспективи збереження країни як цілісного організму.

У контексті публічного управління фінансовий патріотизм як ідеологічна основа фінансової політики являє собою таку модель її проведення, коли зміст фінансових рішень визначається інтересами не тільки органів публічної влади (які традиційно прагнуть до збільшення масштабів контролю за ресурсами та розширення бюрократичної ренти), але й інших суб'єктів економіки (бізнес-структур і населення). Така фінансова політика спрямована на створення умов для сталого економічного зростання й підвищення рівня добробуту суспільства, виявляється у проведенні зваженої фіскальної політики, стимулюванні розвитку підприємництва та внутрішнього ринку, зміцненні фінансової системи та інших діях, що реалізують національні інтереси у фінансовій сфері.

Отож, фінансовий патріотизм у системі публічного управління найперше виявляється через послідовну та виважену фіскальну політику, збалансовану з точки зору урахування інтересів держави та платників податків, налагодження партнерських відносин між ними. У такому контексті визначено перспективи проведення фіскальної політики у Національній стратегії доходів України до 2030 року, де її магістральними пріоритетами зазначені: по-перше, підвищення ефективності діяльності органів фіскального контролю у контексті зміцнення довіри до них і покращення взаємин з бізнесом, протидія проявам корупції; по-друге, вдосконалення системи оподаткування в частині реалізації податками фіскальної функції та регуляторного потенціалу. Ця Стратегія передбачає, що радикальним податковим новаціям має передувати зміна філософії діяльності фіскальних органів, відновлення довіри суспільства до

них. Однак, збереження надмірного податкового тиску на бізнес, практики невмотивованого блокування податкових накладних, масового відкриття кримінальних справ за ухилення від оподаткування (більшість із яких в подальшому не підтверджуються у судах) та інших проявів недоброчесних дій фіскальних органів щодо платників податків дають підстави сумніватись у реальності намірів держави змінювати ідеологію взаємодії з бізнесом у царині фіскальних відносин.

Іншим виміром фінансового патріотизму у системі публічного управління є забезпечення професіоналізму роботи державних інституцій при використанні фінансових ресурсів держави, тобто розробці й виконанні бюджетних програм. Ці програми мають не лише забезпечувати належну реалізацію функцій держави, але й здійснюватись в інтересах усіх верств суспільства, сприяти підвищенню якості життя кожного індивіда. В умовах війни дотримання вимог ефективності використання бюджетних ресурсів є питанням не стільки економічним, скільки безпековим. Марнотратство бюджетних коштів за умов колосального дефіциту бюджету не лише не відповідає ідеям патріотизму, а навіть може бути прирівняне до проявів зрадництва. Значний суспільний резонанс проблеми нецільового та неефективного використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні в умовах повномасштабної війни (коли при гострому дефіциті коштів для потреб оборони органи місцевої влади масово витрачали кошти на благоустрій, ремонт доріг, озеленення тощо) навіть переріс в ініціативи щодо обмеження непершочергових витрат органів місцевого самоврядування та перерозподіл надходжень від сплати ПДФО з грошового забезпечення військових на користь державного бюджету.

Низька ефективність використання й марнотратство бюджетних коштів, корупція та розкрадання супроводжують вітчизняну бюджетну практику майже впродовж усього періоду після здобуття незалежності країни. Інформація про такі девіантні дії в медійному просторі з'являється так часто, що в суспільстві фактично утвердилось переконання про те, що органи влади в Україні в принципі не можуть діяти ефективно й на користь інтересів суспільства. Воно отримує вираження у динаміці міжнародних індексів, які використовують для порівняння якості урядування. Відповідно до запропонованих експертами Світового банку Д. Кауфманом та А. Краєм світових показників якості управління, які дають можливість порівняти результати роботи державних інституцій у різних країнах (відповідно до шкали від 1 до 100, де 1 – найгірший показник, 100 – найкращий) траєкторія індикатора ефективності урядування перебуває у нижньому діапазоні без вираженої тенденції до покращення. Ще більш скептично суспільство оцінює рівень протидії корупції в Україні, адже попри незначне підвищення показника, він заледве перевищує нижню чверть поля ймовірних значень. Різким падінням значень характеризується індикатор верховенства права, який

відображає оцінку суспільством якості функціонування судової системи країни (рис. 1).

Соціологічні дослідження доводять, що суспільство визначає безкарність та кругову поруку, корупцію, залежність від впливу олігархічного капіталу невід’ємними рисами діяльності органів публічної влади в Україні. Це руйнівним чином впливає на довіру населення до влади як суспільного інституту, знижує рівень фінансового патріотизму бізнес-структур і громадян, зокрема у питаннях доброчесності сплати податків, участі у програмах соціальних трансфертів чи інших формах соціальної допомоги, відмови від використання інших способів отримання особистої вигоди за рахунок держави.



Рис. 1. Окремі індикатори якості урядування в Україні
(за методикою Світового банку) у 2015-2023 рр. Джерело: побудовано за [2]

Окрему увагу необхідно звернути на тему паразитування публічної влади на різних видах соціальних трансфертів та привілеїв. На наше переконання, представники органів публічної влади мають демонструвати не тільки високий рівень професіоналізму, але й бути виразниками моральних чеснот. Між тим, з часів адміністративної економіки в Україні не тільки збережено, але й ще більше розвинуто систему привілеїв для окремих категорій громадян, переважно з числа представників системи публічного управління. Особливе обурення в суспільстві викликає несправедливість у соціальному забезпеченні державної еліти (суддів, представників органів прокуратури, правоохоронних органів), невиправдано завищені розміри оплати праці в посадових осіб місцевого самоврядування, а також невідповідний їхнім декларованим доходам стиль життя, що свідчить про наявність тіньових каналів заробітку. Розбіжності між рівнем заробітних плат керівників державних підприємств і відомств та середнім рівнем оплати праці в економіці країни можуть сягати десятків разів [4], при чому такі підприємства нерідко збиткові та є фігурантами справ про зловживання чи розкрадання бюджетних коштів.

Збереження привілейованих схем пенсійного забезпечення є причиною того, що «на пенсії за «спеціальними» пенсійними програмами для 160 тис осіб (для представників правоохоронних органів, прокурорів, суддів) у 2024 році витрачено 119,1 млрд грн, або 14% бюджету Пенсійного фонду України» [5], тоді як через катастрофічні демографічні зміни і вплив війни сама пенсійна система фактично перебуває на межі банкрутства. Для окремих категорій працюючих з системи публічної влади збережені інші привілеї, зокрема право на достроковий вихід на пенсію, довічне утримання за державний рахунок тощо. Такі факти дають підстави говорити про формування у нашій країні стійкої системи перерозподілу ресурсів економіки на користь обмеженого прошарку населення, яке уособлює собою верхні ешелони системи публічної влади. Водночас, низові ланки органів публічного управління відзначаються неконкурентним рівнем оплати праці, що спричиняє відтік з державної служби кваліфікованих кадрів і негативно впливає на якість та ефективність управління.

Вирішення окреслених проблем й підвищення фінансового патріотизму в системі публічного управління потребує вироблення нової ідейної парадигми проведення фінансової політики, в основі якої будуть покладені патріотичні переконання та цінності. Одним із ключових її напрямів є інституціоналізація фінансового патріотизму через інтеграцію цінностей прозорості, професійної відповідальності та служіння суспільному благу в основу прийняття рішень у сфері публічних фінансів. Формування патріотично орієнтованої системи публічної служби має ґрунтуватися на засадах відкритості, неупередженості та професіоналізму, що передбачає запровадження стандартів фінансової етики, ефективної системи моніторингу та механізмів притягнення до відповідальності у випадках порушення службової дисципліни.

Не менш важливим завданням є проведення глибокої реформи системи фіскального адміністрування з метою подолання фіскального тиску, мінімізації зловживань та забезпечення партнерських відносин між державою і платниками податків. Сучасна податкова система має бути переорієнтована з каральної на сервісну модель, що передбачає цифровізацію податкових процедур, підвищення їх прозорості та спрощення взаємодії громадян із контролюючими органами.

Особливого значення в умовах обмежених ресурсів та високих суспільних очікувань набуває забезпечення ефективності бюджетної політики. Реалізація бюджетних програм має ґрунтуватися на пріоритетності суспільно важливих цілей, транспарентності й інклюзивності бюджетного процесу, запровадження дієвих механізмів оцінювання ефективності витрат та посилення підзвітності органів влади. Ці новації є ключовими умовами відновлення довіри громадян до інститутів держави.

Невід'ємною передумовою утвердження ідеалів фінансового патріотизму у системі публічного управління є також реальне забезпечення верховенства права, невідворотності покарання за прояви недоброчесної

поведінки у процесі реалізації владних повноважень у сфері публічних фінансів. Прозорість доходів посадовців, введення реальних антикорупційних інструментів й справедливе ставлення до всіх учасників бюджетного процесу є критично важливими умовами формування культури фінансової відповідальності як на рівні держави, так і на рівні громадянського суспільства.

Отже, зміцнення фінансового патріотизму в системі публічного управління потребує не лише ідеологічного переосмислення ролі громадянина й держави у фінансових відносинах, а й глибокої інституційної трансформації, яка базується на принципах законності, доброчесності, підзвітності та справедливості.

Список використаних джерел:

1. Frizell J. Rallying Fiscal Patriotism: War Taxes in the Contemporary World. *Comparative Political Studies*. 2024. No 57(8). P. 1375-1405. URL: <https://doi.org/10.1177/00104140231194061>
2. Worldwide Governance Indicators. World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
3. Горин В. П., Тиник Ю. М. Перспективи зміцнення фінансового патріотизму суспільства у контексті інституційних реформ та зміцнення довіри до держави. *Агросвіт*. 2025. № 6. С. 75-82.
4. Лаб'як І. Зарплати держслужбовців підстрибнули: хто отримує понад 300 тисяч. URL: <https://tsn.ua/groshi/zarplati-derzhsluzhbovciv-pidstribnuli-hto-otrimuye-ponad-300-tisyach-2749869.html>
5. Литвин О. В Україні величезна кількість «спеціальних» пенсіонерів отримує до 400 тис. грн на місяць: через них може не бути коштів на гідні виплати навіть ветеранам. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/fea/v-ukraini-velichezna-kilkist-spetsialnih-pensioneriv-otrimue-do-400-tis-grn-na-misyats-cherez-nih-mozhe-ne-buti-koshtiv-na-gidni-viplati-navit-veteranam.htm>
6. Мацелюх Н. П., Максименко І. А., Мартиненко В. В., Скорик М. О., Теліщук М. М. Інституціональна економіка: Навчальний посібник. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 302 с.